

Roman Jakobson

Lingvistika a poetika

(Linguistics and Poetics, 1960)

Studie ruského lingvisty, jednoho ze zakladatelů literárně-vědné strukturální metodologie, objasňující podstatu poetické funkce jazyka a principy zkoumání literární tvorby.

Poetika, jako disciplína, jejímž předmětem je „differentia specifica slovesného umění v poměru k ostatním uměním a v poměru k ostatním druhům jazykového chování“ (74), je v úvodu studie vymezena jako součást lingvistiky, komplexní celistvé vědy o slovesné struktuře. V této souvislosti se pak věnuje pozornost společným rysům slovesného umění a jiných druhů jazykového styku (75) i shodným zásadám jejich objektivní vědecké analýzy (např. vztah synchronie—diachronie, 76).

První ucelenou část studie tvoří rozbor kódu jako systému vzájemně spjatých subkódů. Podle autorova názoru obsahuje jazyk vždy několik souběžných struktur, každá z nich je charakterizována jinou funkcí (77). Při určení místa poetické (*poetic*) funkce mezi funkcemi ostatními se vychází z konstitutivních činitelů každého aktu verbální komunikace. Ty jsou vymezeny takto: „mluvčí (*addresser*) posílá sdělení (*message*) adresátovi (*addressee*). Aby mělo působnost, vyžaduje sdělení nějaký kontext (*context*, ‚referent‘ v jiném, poněkud mnohoznačném názvosloví), k němuž poukazuje, vnímatelný adresátem a buď verbální, nebo přístupný verbálnízaci; dále vyžaduje kód (*code*), plně nebo přinejmenším částečně společný mluvčímu a adresátovi (nebo jinými slovy, kódovateli a dekódovateli sdělení); a konečně kontakt (*contact*), fyzikální kanál a psychické spojení mezi mluvčím a adresátem, umožňující oběma zahájit komunikaci a setrvat v ní“ (77).

Rozdíl mezi mluvními akty je pak dán rozdílnou hierarchií funkcí, slovesná struktura sdělení závisí zejm. na funkci dominantní. V řadě projevů má sice vedoucí úlohu tzv. sdělovací (*referential*) funkce, zaměření (u Karla Bühlera *Einstellung*) k označovanému předmětu, tj. v Jakobsonově terminologii orientace na kontext; svůj podíl však v nich mají i funkce další, tzv. emotivní (*emotive*) funkce, sloužící k přímému vyjádření postoje mluvčího

k tomu, o čem se hovoří (78), a funkce konativní (*conative*), daná orientací na adresáta (79). Rozšířením tradičního modelu Bühlerova jsou pak ve vztahu ke třem dalším konstitutivním činitelům verbální (jazykové) komunikace vyděleny tři funkce další. Zaměření na kontakt, funkce fatická (*fatic*), determinuje sdělení sloužící k navázání, pokračování a přerušování komunikace, k ujištění, že kanál normálně funguje, k připoutání a udržení pozornosti. Soustředění na kód, metajazyková (*metalingual*) funkce, se realizuje v případech, kdy si mluvčí nebo adresát ověřují, zda užívají téhož kódu (80–81). Poetická funkce jazyka je pak vymezena jako zaměření na sdělení jako takové (81). Je dominantní funkcí slovesného umění (vedle ní tu působí i funkce jiné, např. v epice sdělovací, v lyrice emotivní), působí jako přídavná složka i v ostatní jazykové činnosti, posilujíc hmatatelnost znaků a prohlubujíc základní dichotomii znaků a objektů (příklady sekundární poetické funkce, např. v politickém hesle *I like Ike* aj., 81). Schéma základních komunikačních činitelů autor rozšiřuje o schéma funkcí (82).

Při vymezení empirického jazykovědného kritéria poetické funkce vychází autor ze dvou základních postupů užívaných při jazykové činnosti, z výběru (uskutečňovaného na zásadě ekvivalence, tj. podobnosti a rozdílnosti, synonymity a antonymity) a kombinace (založené na soumeznosti, *contiguity*). Poetická funkce pak „projektuje princip ekvivalence z osy výběru na osu kombinace“ (82), ekvivalence je v básnickém textu povýšena na konstitutivní prostředek řazení následných členů (*sequence*). Na rozdíl od metajazyka, též vytvářejícího řadu ekvivalentních výpovědí (typu A=A), kde je řady využito k vytvoření rovnosti, je „v básnictví rovnosti [...] využito k vybudování řady“ (83).

Tyto vlastnosti básnického vyjádření jsou dále doloženy charakteristikou různých stránek verše; jeho rozbor (a to i rozbor verše vně poezie, kdy je poetická funkce podřizována funkci jiné, např. v reklamních rýmovaných sloganech, středověkých veršovaných zákonících apod.) je plně v kompetenci poetiky (83–84).

Při podrobnějším vymezení tzv. návratné „zvukové figury“ (podle Geralda Manleye Hopkinse konstitutivního principu verše, 84) dochází autor k závěru, že „taková figura vždy využívá přinejmenším jednoho (nebo více než jednoho) binárního kontrastu relativně vysoké a relativně nízké význačnosti (*prominence*), vytvářeného jednotlivými úseky v řadě fonémů“ (84). Na tomto základě Jakobson vymezuje podstatu versifikačního systému sylabického verše (opozice vrcholové a okrajové části slabiky), verše přízvučného (opozice relativních úrovní vrcholu) a kvantitativního, „časoměrného“ (opozice relativních délek slabičných vrcholů nebo slabik vcelku, 85).

V návaznosti na rozbor pravidel určujících závazné rysy verše se dále věnuje pozornost i pravidlům řídícím jeho vlastnosti fakultativní, „nadbytečné“. Za základ struktury každého jednotlivého verše, nebo jinými slovy každé realizace verše (*verse instance*, 90), se pokládá veršový vzorec (*verse design*). Vzorec a realizace jsou přitom souvztažné pojmy, veršový vzorec (v tradiční terminologii: metrické schéma) určuje invariantní, neproměnné rysy realizací a vymezuje hranice variantnosti. Z výkladu o srbské epické cézuře (90) vyplývá, že veršový vzorec — jako komplexní lingvistický jev — překračuje rámec pouhého zvukového útvaru, je tedy nutno zkoumat všechny jeho jazykové vlastnosti.

Proměnlivost veršových realizací (do nichž je veršový vzorec vtělen), označovaná obvykle mnohoznačným termínem „rytmus“, je odlišena od realizací recitačních (*delivery instances*); uskutečnění veršové realizace v dané realizaci recitační je závislé na recitačním vzorci (*delivery design*) přednašečově. Veršový vzorec básně je ovšem na různých recitacích zcela nezávislý (92).

Při rozboru rýmu jako dalšího z jevů promítajících princip ekvivalence do řady je zdůrazněna důležitost významových vazeb rýmujících se členů (93–94). Nejvyhraněnější a nejstereotypnější básnické formy pro rozbor paralelismu (jehož je rým kondenzovaným případem) poskytuje folklor (rozbor veršů ruské svatební písně 95–96; též v souvislosti s názory Alexandra Afanasjeviče Potebni o materializaci symbolu v lidové poezii, 96).

V souvislosti s víceznačností jako ústředním rysem poezie (96) pak autor konstatuje, že dominance básnické funkce nad funkcí sdělovací v poezii neruší označované, ale činí je mnohoznačným. Upozorňuje na to, že „vedle autora a čtenáře tu máme ‚já‘ lyrického hrdiny nebo fiktivního vypravěče a ‚ty‘ myšleného adresáta dramatických monologů, proseb a dopisů. [...] Potenciálně je každé básnické sdělení kvazinepřímou řečí (*quasi-quoted discourse*) se všemi zvláštními, spleťitými problémy, jež lingvistovi nabízí ‚řeč uvnitř řeči“¹ (96–97). Na rozboru Poeova *Havrana* (97–98) se poukazuje na významové vazby zvukově podobných slov vůbec a vyvozuje se obecně platný závěr, že „každá nápadná zvuková podobnost je v básnictví hodnocena ve vztahu k podobnosti a/nebo nepodobnosti významové“ (98).

V závěru autor upozorňuje na obtížnost zkoumání těch oblastí slovesnosti, jež tvoří přechod mezi jazykem čistě sdělovacím a čistě básnickým, a na menší prozkoumanost metonymických struktur: nedostatek lexikálních tropů se v tzv. básních bez obraznosti vyvažuje hojností tropů a figur gramatických (99–101), básnivost je zde skryta v morfologické a syntaktické struktuře jazyka (doloženo rozbořem Shakespearova dramatu, 101–102). Poetičnost je tedy totálním přehodnocením výpovědi, právě tak

¹ Jakobson zde odkazuje k práci V. Vološinova *Marksizm i filosofija jazyka*, Leningrad 1930.

jako každé z jejích složek. Při zkoumání celé oblasti poetiky je nezbytná spolupráce literární vědy (znalé lingvistických problémů a lingvistických metod) a lingvistiky (seznámené se specifikou poetické funkce jazyka).

Studie byla přednesena jako jeden ze závěrečných referátů na mezioborové konferenci o stylu v Bloomingtonu v roce 1958. Uveřejněna byla ve sborníku z této konference (1960), v témže roce však vyšla i pod názvem *Poetyka w świetle językoznawstwa* v mírně pozměněné podobě v Polsku (analýzy anglických literárních textů byly nahrazeny analýzami děl slovanského folkloru a polské poezie). Svým hlavním tématem — zkoumáním vztahu lingvistiky a poetiky — se vřazuje do dobového teoretického a metodologického úsilí vymezit kompetence různých vědních disciplín při studiu literárních textů. Svým způsobem předjímá i Jakobsonovo později prosazované přesvědčení o nutnosti interdisciplinární vědecké spolupráce.

Při definici básnictví jako slovesné tvorby určené poetickou funkcí Jakobson navázal na své starší názory, které se formovaly v rámci Opojazu a Moskevského lingvistického kroužku, zejména však v prostředí Pražského lingvistického kroužku, na jehož založení a řízení se v letech 1926–1939 podílel. V souladu s hlavními teoretickými a metodologickými zásadami pražských strukturalistů Jakobson chápe studium poetiky jako integrální součást lingvistiky. Moderní funkční lingvistika přinášela totiž v jeho pohledu mnoho nových postupů a principů, které jsou velmi dobře využitelné při studiu poezie a básnického jazyka. Společného jmenovatele literární vědy a lingvistiky nalezl v souboru otázek týkajících se synchronie a diachronie. Pro tento jeho přístup se vžilo označení „lingvistická poetika“.

Jádrem Jakobsonovy lingvistické poetiky bylo zkoumání básnického jazyka jakožto nástroje uměleckého působení, analýza jeho poetické funkce. Již ve studiích z 20. a 30. let zdůrazňoval, že poetická funkce jazyka (básnickost) je součástí fungování jazyka jako celku. Není podle něj jedinou funkcí slovesného umění, nýbrž je funkcí, která je dominantní a která spoluurčuje charakter uměleckého literárního díla jako takového. Pro poezii je např. její dominance zcela zásadní; v běžné jazykové činnosti má naopak pouze sekundární, podřízenou roli — její funkce je potlačena.

Ve studii *Lingvistika a poetika* Jakobson rozlišuje šest základních jazykových funkcí (emotivní, poznávací, konativní, poetická, fatická, metajazyková), které stanovil na základě šesti faktorů jazykové komunikace. Rozvinul a završil tak funkční přístup pražských strukturalistů, kteří ke třem Bühlerovým funkcím

jazykového znaku (poznávací, expresivní, apelové) přidali ještě funkci čtvrtou — estetickou, resp. poetickou funkci (tj. zaměření na znak samotný). Jakobson k těmto čtyřem funkcím přidal navíc ještě funkci fatickou, která postihuje vztah mezi mluvčím a adresátem, a metajazykovou, která si všímá vlastního (jazykového) kódu. Model komunikace, na jehož základě Jakobson vypracoval systém jazykových funkcí, se proslavil a zásadně ovlivnil vývoj v oblastech lingvistiky, literární vědy a sémiotiky na celém světě. Jeho pojetí slovesné tvorby jako jednoho z druhů řečové informace bylo výrazem úsilí zařadit umělecké sdělení do širšího kontextu sdělování společenského. Na rozdíl od „klasických“ modelů komunikace propracovaných v rámci teorie informace však Jakobson počítal se subjektivními složkami komunikačního procesu (mluvčí — adresát). Diskuse o komunikaci a možné podobě komunikačních modelů byla v době Jakobsonova vystoupení již dávno zahájena, význam jeho příspěvku spočíval především v tom, že ve svém modelu propojil několik zcela různých přístupů a konceptů z psychologie, logiky, lingvistiky, kybernetiky a estetiky. Zvláště vliv kybernetiky a teorie informace (pojmy kód, kanál, zpráva, odesílatel, kódovatel, dekódovatel aj.) byl velmi důležitý a stál na počátku celé řady dalších pokusů o popis a modelaci procesu umělecké a jazykové komunikace (např. Max Bense, Abraham André Moles, František Miko, Zdeněk Mathauser aj.).

Vytvořit model jazykové komunikace nicméně nebylo hlavním cílem Jakobsonovy studie. Byl mu pouze prostředkem k tomu, aby s jeho pomocí definoval styl a básnickost — poetickou funkci jazyka. Její místo mezi ostatními jazykovými funkcemi není z hlediska tohoto modelu nějak privilegované. Poetická funkce je jednou z šesti, které se větší či menší měrou podílejí na komunikaci a dorozumění.

Zatímco ve svých raných studiích Jakobson neuvažoval o nějaké obecně platné charakteristice a ústředním rysu poetické funkce (sama její dominance vymezovala básnictví), ve studii *Lingvistika a poetika* konstatuje, že „poetická funkce projektuje princip ekvivalence z osy výběru na osu kombinace“ (82). V pozadí tohoto zjevně substancionálního vymezení je zjištění, že pro poetickou funkci je klíčový princip ekvivalence. Podle Jakobsona není v básnických textech důležitá následnost slov, vět či částí textů, jejich lineární uspořádání (syntagmatická osa), nýbrž jejich specifické spojení, kombinace, podle vzorců, ve kterých se pravidelně opakují ekvivalentní jednotky (tj. princip uplatňovaný v rámci paradigmatické osy). Právě přenos tohoto principu z paradigmatického (asociativního, selektivního) jazykového plánu na plán syntagmatický (kombinatorický) je tím, co je podle Jakobsona

pro poetickou funkci charakteristické. V případě poezie, která jej zajímá především, jde o ekvivalenci zvukových jednotek, jež jsou základem verše. Stejně tak ovšem i rým a rytmus využívají ekvivalence a paralelismy. Důležitý je také Jakobsonův postřeh týkající se vztahu zvuku a významu: „zvuková ekvivalence, promítnutá do následnosti (*sequence*) jako její konstitutivní princip, má nutně za následek ekvivalenci sémantickou“ (94). Svou koncepci poetické funkce opírající se o zmíněný „projekční princip“ Jakobson dokumentuje na rozsáhlém materiálu, který zahrnuje široký výběr ze světové literatury. Jeho hlavním záměrem bylo postihnout schopnost jednotlivých jazykových projevů (zvl. básnických textů) tvořit a evokovat poetické významy.

Ve studii *Lingvistika a poetika* Jakobson stanovil základní kritéria pro studium básnického jazyka a poetické funkce jako takové, podařilo se mu zde ale propojit některé své starší výzkumy z oblasti lingvistiky a poetiky (zvl. versologie) s novějšími tématy a tendencemi (kybernetika, teorie informace), a vytvořit tak ucelenou a inspirativní syntézu. Jakobsonova definice poetické funkce podnítila celou řadu dalších badatelů k jejím novým aplikacím a úpravám (např. Roland Posner, → Claude Lévi-Strauss, Walter A. Koch, → Umberto Eco, Jürgen Link, Rolf Parr aj.). Z ideologických pozic Jakobsonovo dílo hodnotila především marxistická literární věda (u nás např. Ladislav Štoll, Antonín Sychra aj.). Přestože studie vyšla na počátku 60. let, dodnes z ní těží nejen obecná lingvistika a poetologové, ale také badatelé z dalších oblastí, zvl. estetiky, filozofie, psychologie a sociologie.

Vydání

Linguistics and Poetics, in: T. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge (Mass.) 1960, s. 350–377; in: R. Jakobson, *Selected Writings 3. Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*, The Hague et al. 1981, s. 18–51; in: S. Chatman – S. R. Levin (eds.), *Essays on the Language and Literature*, Boston 1967, s. 296–322; in: W. D. Maxwell-Mahon (ed.), *Critical Texts. Plato to the Present Day*, Johannesburg 1979, s. 258–286. Poetyka w świetle językoznawstwa, *Pamiętnik Literacki* 1960, s. 431–473 (části polské, upravené verze publ. jako Polish Illustrations to Linguistics and Poetics, in: R. Jakobson, *Selected Writings 3*, The Hague et al. 1981, s. 52–62). Linguistique et poétique, in: R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris 1963, s. 209–248; in: J. Sumpf, *Introduction à la stylistique du français*, Paris 1971, 95–131; in: A. Jacob – P. Caussat (eds.), *Genèse de la pensée linguistique*, Paris 1973, s. 212–224. Linguistică și poetică, in: *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, București 1964, s. 83–125. Linguistica

e poetica, in: R. Jakobson, *Saggi di linguistica generale*, Milan 1966, s. 181–218; in: L. Rosiello (ed.), *Letteratura e strutturalismo*, Bologna 1974, s. 71–82. Lingvistika i poetika, in: R. Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Beograd 1966, s. 285–326. Lingüística e poética, in: R. Jakobson, *Lingüística e comunicação*, São Paulo 1969, s. 118–162. Nyelvészet és poétika, in: R. Jakobson, *Hang — Jel — Vers*, Budapest 1969, s. 211–257; 1972, s. 229–276. Hebrejské vyd., *Ha-sifrut* 1970, č. 2, s. 274–285. Linguistik und Poetik, in: J. Ihwe (ed.), *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven 2. Zur linguistischen Basis der Literaturwissenschaft 1*, Frankfurt/M. 1971, s. 142–178; in: H. Blumensath (ed.), *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, s. 118–147; in: J. Ihwe (ed.), *Literaturwissenschaft und Linguistik 1*, Frankfurt/M. 1972, s. 99–135; in: R. Jakobson, *Poetik. Ausgewählte Aufsätze 1921–1971*, Frankfurt/M. 1979, s. 83–121. **Lingvistika a poetika**, in: R. Jakobson, *Studies in Verbal Art. Texts in Czech and Slovak*, Ann Arbor 1971, s. 73–116 (pův. vyd. R. Jakobson, *Slovesné umění a umělecké slovo*, Praha 1969, s. 73–116 — distribuce zakázána, náklad zničen; podle autorských výtisků vytvořen fotoreprint Ann Arbor 1971); **in: R. Jakobson, Poetická funkce, Jinočany 1995, s. 74–105** (z tohoto vyd. citováno). Japonské vyd., Tokio 1973, s. 183–221. La lingüística y la poética, in: T. A. Sebeok (ed.), *Estilo del lenguaje*, Madrid 1974, s. 123–173; in: R. Jakobson, *Ensayos de lingüística general*, Barcelona 1975, s. 347–395, 1981, 1984. Lingvistik och poetik, in: *Poetik och lingvistik*, Stockholm 1974, s. 139–179. Lingvistika i poetika, in: Je. Basin – M. Poljakov (eds.), *Strukturalizm. „Za“ i „protiv“*, Moskva 1975, s. 193–230. Lingüistiek en poética, in: W. Bronzwaer et al. (eds.), *Tekstboek algemene literatuurwetenschap*, Baarn 1977, s. 96–106. Lingvistika a poetika, in: R. Jakobson, *Lingvistická poetika*, Bratislava 1991, s. 36–76.

Literatura

J. Ihwe, *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven*, Frankfurt/M. 1971. J. Culler, Jakobson's Poetic Analyses, in: týž, *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*, London 1975, s. 55–74 a 268–269. E. Holenstein, *Roman Jakobsons phänomenologischer Strukturalismus*, Frankfurt/M. 1975. L. Waugh, *Roman Jakobson's Science of Language*, Lisse 1976. D. Armstrong – C. H. von Schooneveld (eds.), *Roman Jakobson. Echoes of His Scholarship*, Lisse 1977, s. 39–58. T. Hawkes, Roman Jakobson, in: týž, *Structuralism and Semiotics*, London 1977 (č. 1999, s. 63–72). G. Beck, Analogien und Varianten des Funktionenmodells der Sprache, in: týž,

Sprechakte und Sprachfunktionen, Tübingen 1980, s. 193–221. M. Krampen, A Bouquet for Roman Jakobson, *Semiotica* 1981, č. 3–4, s. 261–299. R. B. Sangster, *Roman Jakobson and Beyond. Language as a System of Signs*, Berlin 1982. *American Journal of Semiotics* 1983, č. 3 (The Semiotics of R. Jakobson). M. Halle et al., *A Tribute to Roman Jakobson 1896–1982*, Berlin 1983. E. Stankiewicz, Roman Jakobson, *Semiotica* 1983, č. 1–2, s. 1–20. M. Kubínová, Systém funkcí ve verbální komunikaci, *Uměnovědné studie 5. K problematice struktur ve společenských vědách*, Praha 1984, s. 109–126. J. Veltruský, Bühlers Organon-Modell und die Semiotik der Kunst, in: A. Eschbach (ed.), *Bühler-Studien 1*, Frankfurt/M. 1984, s. 161–205. K. Pomorska et al. (eds.), *Language, Poetry and Poetics. The Generation of the 1890s. Jakobson, Trubetzkoy, Majakovskij*, Berlin 1987. M. I. Šapir, „Grammatika poezii“ i jejo sozdatěli. Těorija „poetičeskogo jazyka“ u G. O. Vinokura i R. O. Jakobsona, *Izvestii AV SSSR. Serija literatury i jazyka* 1987, č. 3, s. 221–236. L. Waugh – M. Monville-Burston, Introduction. The Life, Work and Influence of R. Jakobson, in: R. Jakobson, *On Language*, Cambridge (Mass.) 1990, s. 1–45. V. Šabík, doslov ke sloven. vyd. 1991, s. 9–31. I. Portis-Winner, Peircova, Saussurova a Jakobsonova estetická funkce. K syntetickému pojetí estetické funkce, *Estetika* 1993, č. 3, s. 15–29. R. Bradford, *Roman Jakobson. Life, Language, Art*, London 1994. T. G. Winner, Jakobson a avantgardní umění, *Estetika* 1994, č. 2, s. 1–12. J. Toman, *The Magic of a Common Language. Jakobson, Mathesius, Trubetzkoy, and the Prague Linguistic Circle*, Cambridge (Mass.) — London 1995 (č. 2011). L. Doležel, Roman Jakobson jako badatel v oboru komunikace, *Slovo a slovesnost* 1996, č. 3, s. 162–169 (též in: týž, *Studie z české literatury a poetiky*, Praha 2008, s. 137–148). M. Kubínová, Projekce principu soumeznosti na osu výběru. Malá variace na Jakobsonovo velké téma, in: I. Pospíšil – D. Kšicová (eds.), *Litteraria humanitas 4. Roman Jakobson*, Brno 1996, s. 127–137. Z. Mathauser, Filozofická inspirace starého Ahasvéra Romana Jakobsona, *Tvar* 1996, č. 13, s. 4–5. E. Stankiewicz, The Functions of Language and the Literary Genres, in: I. Pospíšil – D. Kšicová (eds.), *Litteraria humanitas 4. Roman Jakobson*, Brno 1996, s. 73–84. W. Nöth, Das Poetische und die Poezität, in: týž, *Handbuch der Semiotik*, Stuttgart – Weimar 2000, s. 449–455. D. Münch, Roman Jakobson und die Tradition der neuaristotelischen Phänomenologie, in: M. Nekula (ed.), *Prager Strukturalismus. Methodologische Grundlagen*, Heidelberg 2003, s. 135–167. T. Glanc, Jakobsonův formalismus 1935, in: R. Jakobson, *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská*, Praha 2005, s. 119–138. F. Vodička, Úvodem, in: R. Jakobson, *Poetická*

funkce, Jinočany 2005, s. 9–16. I. Yocarís, Towards a Neoformalist Approach to Literary Texts. Roman Jakobson's Conceptual Heritage, in: M. Procházka – M. Malá – P. Šaldová (eds.), *The Prague School and Theories of Structure*, Göttingen 2010, s. 261–280.

Roman Jakobson (1896–1982)

Ruský lingvista a literární vědec, jeden ze zakladatelů strukturální metody v jazykovědě a literární vědě. Patří k nejdůležitějším představitelům ruského formalismu, významně přispěl ke vzniku českého a později i francouzského strukturalismu (ovlivnil Clauda Lévi-Strausse, s nímž se setkal ve Spojených státech). Věnoval se především teoretické lingvistice (fonologie, teorie pádů, vztah diachronie a synchronie, jazykové problémy afázie, gramatika slovesa apod.) a poetice, kterou chápal jako součást lingvistiky; zajímal se o problémy obecné sémiotiky. Na Moskevské univerzitě vystudoval v letech 1914–1918 ruský jazyk a literaturu. V letech 1920–1939 žil v Československu, r. 1930 získal doktorát na Německé univerzitě v Praze, od r. 1934 působil na brněnské univerzitě jako profesor rusistiky a slavistiky. Z Československa odešel před nacistickou okupací; ze Švédska se r. 1941 dostal do Spojených států, kde setrval do konce života. Působil zde nejprve jako profesor obecné jazykovědy a slavistiky na École libre des hautes études, později přednášel na Kolumbijské a Harvardově univerzitě a na MIT, Massachusettském technologickém institutu (na posledně jmenovaných až do r. 1967, kdy byl emeritován). Účastnil se práce petrohradského Opojaz, Moskevského, Pražského, ale i Newyorského lingvistického kroužku. Zásadním způsobem ovlivnil některé směry a koncepce moderní lingvistiky. Ve Spojených státech se zasloužil o rozvoj studia slavistiky a bohemistiky. Byť bylo jeho dílo v Sovětském svazu podrobováno zvl. v 50. a 60. letech ideologizující kritice, udržoval se svou rodnou zemí badatelské kontakty. Rozsáhlá byla také jeho činnost vědecko-organizační, společenská a politická (spolupracoval s československým zahraničním odbojem, podporoval aktivity slovanských exulantů atd.). Další díla: *Novejšaja russkaja poezija. Nabrosok pervyj. Viktor Chlebnikov* (1921), *O češskom stiche preimuščestvenno v sopostavlennii s russkím* (1923), *Základy českého verše* (1926), *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (1929), *K charakteristike evrazijskogo jazykovogo sojuza* (1930), *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (1941), *Moudrost starých Čechů. Odvěké základy národního odboje* (1943), *Fundamentals of Language* (1956, s M. Halle),

Studies in Russian Philology (1962), *Studies in Verbal Art. Texts in Czech and Slovak* (1971), *Studies on Child Language and Aphasia* (1971), *Six Lectures of Sound and Meaning* (1978), *The Sound Shape of Language* (1979, s L. R. Waughovou), *Brain and Language. Cerebral Hemispheres and Linguistic Structure in Mutual Light* (1980), *The Framework of Language* (1980), *Dialogues* (1980, s K. Pomorskou), *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská* (2005).

České překlady

Slovesné umění a umělecké slovo (1969; kniha nedistribučována, náklad zničen; fotoreprint *Studies in Verbal Art. Texts in Czech and Slovak*, Ann Arbor 1971), *Dialogy* (1993), *Poetická funkce* (1995), *Cyrlometodějské studie. Soubor statí z let 1945–1969* (1996). Stati: K vědě básnického umění, *Plamen* 1966, č. 8, s. 95–96; Báchorky a mystéria, *Orientace* 1967, č. 3, s. 74–76; Ktož jsú boží bojovníci, *Estetika* 1967, č. 2, s. 161–169; Problémy zkoumání jazyka a literatury (s → J. Tyňanovem), in: Jurij M. Lotman (ed.), *Poetika, rytmus, verš*, Praha 1968, s. 11–13; Hledání podstaty jazyka, in: *Dvanáct esejí o jazyce*, Praha 1970, s. 29–45; Hudební věda a lingvistika, *Opus Musicum* 1970, č. 1, s. 3–5; Problémy studia literatury a jazyka (s Jurijem Tyňanovem), in: J. Tyňanov, *Literární fakt*, Praha 1988, s. 250–252; Středověké fraškovité mystérium. Staročeský Masticákář, *Divadelní revue* 1991, č. 3, s. 9–26; Poezie gramatiky a gramatika poezie, *Analogon* 1992, č. 9, s. 43–45. Slovensky též: *Lingvistická poetika* (1991). Stati: Jazyk je hybnou silou obraznosti, *Romboid* 1969, č. 1, s. 44–49; Metaforické a metonymické póly, *Romboid* 1969, č. 1, s. 50–53; Problémy poetiky a K problému rozhraničenia folkloristiky a literárnej vedy (s P. Bogatyryjovom), in: M. Bakoš (ed.), *Teória literatúry*, Bratislava 1971, s. 70–81, 113–115.

/am – os/